

YU ISSN 0352-2326
UDC 33/34 (497.1)

ПРАКТИКА

СПИСАНИЕ ЗА ОПШТЕСТВЕНО-ЕКОНОМСКИ
И ПРАВНИ ПРАШАЊА

вол. 5. 1987

ПРАКТИКА ПРАКТИКА

СПИСАНИЕ ЗА ОПШТЕСТВЕНО – ЕКОНОМСКИ И ПРАВНИ ПРАШАЊА

Волумен 5

Скопје, Април 1987

Број 2

СОДРЖИНА

Д-р ТИТО БЕЛИЧАНЕЦ	● РАЦИОНАЛИЗАЦИЈА НА САМОУПРАВНОТО УРЕДУВАЊЕ НА ОДНОСИТЕ ВО ЗДРУЖЕНИОТ ТРУД	83
ЦВЕТАН ЦВЕТКОВСКИ	● ПРИЛОГ КОН ПРАШАЊЕТО ЗА ПРАВНОТО ДЕЈСТВО НА ОДЛУКИТЕ НА УСТАВНИТЕ СУДОВИ ДОНЕСЕНИ ВО ПОСТАПКАТА ЗА ОЦЕНА НА УСТАВНОСТА НА ЗАКОНИТЕ	93
Д-р БЛАГОЈА СТАРКОВСКИ	● МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП ЗА ИЗРАБОТКА НА НОРМАТИВИ ЗА ОСВОЕН МАТЕРИЈАЛ ВО ОЗТ ОД МЕТАЛОПРЕРАБОТУВАЧКАТА ДЕЈНОСТ	104
Д-р СЛОБОДАН МАРКОВСКИ	● СМЕТКОВОДСТВЕНА ЕВИДЕНЦИЈА И СМЕТКОВОДСТВЕН ПЛАН ОД СТОЈАЛИШТЕ НА ПОРАЦИОНАЛНА ФИНАНСИСКА КОНТРОЛА	113
СТРАХИЛ ПАНОВСКИ	● ГАРАНТИРАН РОК КАЈ ПРОДАЖБА НА ТЕХНИЧКИ СТОКИ	123
М-р РИСТО ФОТОВ	● ТРЕТМАНОТ НА МАТЕМАТИЧКАТА РЕЗЕРВА ВО ОСИГУРУВАЊЕ ЖИВОТ КАКО ШТЕДЕЊЕ	127
М-р ПАВЛЕ РИБАРСКИ	● КАДРОВСКАТА ФУНКЦИЈА ВО ОЗТ	133
	● ОД ПРАКТИКАТА НА УСТАВНИТЕ СУДОВИ	150
	● ОД ПРАКТИКАТА НА РЕДОВНИТЕ СУДОВИ	153
	● ОД ПРАКТИКАТА НА СУДОВИТЕ НА ЗДРУЖЕНИОТ ТРУД	157
	● ПРАШАЊА И ОДГОВОРИ	160
	● ВОДИЧ НИЗ ПРОПИСИ	162
	● БИБЛИОГРАФИЈА	167

ТРЕТМАНОТ НА МАТЕМАТИЧКАТА РЕЗЕРВА ВО ОСИГУРУВАЊЕТО НА ЖИВОТОТ КАКО ШТЕДЕЊЕ

„Штедењето е неуморен создавач на стопанската моќ на народите“

(од прогласот на Меѓународниот институт за штедење по повод
прославата на Светскиот ден на штедење 31. X. 1932 година)

Вовед

Осигурувањето на животот, за разлика од останатите видови осигурувања, било да станува збор за лични или за имотни, во премијата содржи, покрај компонентата--ризик смрт уште и штедна компонента. Имајќи предвид дека мешовитото осигурување на животот за случај на смрт или доживување е најчесто појавен облик во Југославија, со договорен рок на траење, што подразбира исплата на осигурена сума во секој случај било осигуреникот да го доживеал договорениот рок или да умре пред истекот на тој рок, штедната компонента овозможува исплата на договорената осигурена сума кога ќе истече договорениот рок (обично тој рок е 10 години, а ретко, тој рок е пократок или подолг). Со оглед на тоа што сите осигурувања (мешовити) на животот имат различни почетоци, треба да се обезбеди (за секое осигурување од самиот почеток) штеден дел од премијата и да се резервира за идното плаќање, кое достасува при истекот на договорениот број години и веднаш при смртта на осигуреникот пред истекот на договорениот рок. Поодделните резервирани износи, иако релативно мали, даваат во маса и во време еден мошне значаен износ средства, т.н. математичка премиска резерва. Со оглед на тоа што секојдневно се договараат нови осигурувања и нивните штедни премии се внесуваат во математичката резерва, на тој начин се акумулираат мошне значаен квантум средства, кои, според својата природа се долгорочни, континуирани и стабилни.

Под претпоставка овој вид осигурување да постои и да се развива непрекинато, средствата на математичката резерва од осигурување живот претставуваат вечен заем на општеството. Тоа значи дека општеството може да се служи со овие средства во рокови што траат најмалку додека постои институцијата за осигурување од овој вид.

Осигурувањето на животот како извор на долгогодишно штедење

Формирањето и концентрацијата на финансиските средства по пат на осигурување на животот во стопанскиот живот на развиените земји заземаат сè позначајно место. Кај нас долго време, поради недоволното теоретско и емпириско познавање на теоријата и на практиката на осигурувањето, не ѝ се посветуваше доволно значење и внимание на математичката премиска резерва во осигурувањето на животот која, покрај нејзините основни функции што произлегуваат од осигурителната основа, може позитивно да влијае при реализирањето на политиката на стопанскиот развој.

Во поново време, премиската резерва од осигурувањето на животот, како монетарно - штедна категорија, сè повеќе станува предмет на теоретски и емпириски истражувања. Сè повеќе јакне сознанието дека средствата на математичката резерва од осигурување на животот се значаен извор за долгорочни финансиски средства неопходни за финансирање на потребите на проширената репродукција. Овде, сека-

ко, заслужува внимание сфаќањето на д-р Милутин Кировиќ, кој во својата книга „Монетарно - кредитни систем“, на страница 113, констатира: „Механизмот-деловно осигурување лица би можело да постане значаен извор на долгорочни финансиски средства, кои преку осигурувачки институции би се прелевале во форма на кредит во корист на финансирањето на проширената репродукција во стопанството, односно во корист на финансирањето на станбената изградба“¹⁾.

Осигурувањето на животот, како еден од облиците на штедење, добива во значење и станува извонредно важен елемент не само за подобрување на структурата на финансиските инструменти кај нас, туку и мошне битен фактор во стабилизацијата на стопанството.

Споредувајќи го овој вид штедење со банкарското штедење на граѓаните, во поглед на рочноста може да се констатира дека рочната структура на финансиските инструменти кај банкарското штедење е релативно неповолна. Конкретно, во 1980 година најголем дел од штедењето на граѓаните, или 60% од вкупните штедни влогови на граѓаните, отпаѓа на штедење а vista²⁾. Тоа значи дека рочната структура на банкарското штедење, пред сè, е изразена во краткорочна: Токму високиот степен на подвижност на банкарското штедење претставува најголема пречка за стабилноста на тој вид штедење, што пак претставува најбитен услов за стабилно финансирање на инвестициите.

Со оглед на тоа што штедењето по пат на осигурување живот претставува дисциплинирано (договорен рок на траење од најмалку десет години и договорена соодветна премија), однапред определено, наменско и долгорочно, значително е поквалитетно отколку што е тоа случај со банкарското штедење.

Во врска со тоа, д-р Милутин Кировиќ констатира: „... договорното штедење има секако посебен и повисок квалитет од спонтаното штедење. Во нашето социјалистичко општество би требало посебно стимулирање на договорното штедење, бидејќи тоа најдиректно базира на тековните лични доходи. Макроекономските ефекти на договорното штедење би можело да бидат со колосални размери, доколку би се создале поволни услови за развој на овој облик на акумулација на граѓаните“³⁾.

Без сомнение и банкарското штедење и штедењето по пат на осигурување на животот, како економски категории, од аспект на општествената заедница се многу корисни и пожелни. Меѓутоа, за да влијае штедењето како акт на одрекување од сегашната потрошувачка посилно на репродукциониот процес и со тоа да ги зголеми изгледите за побрз процес на стопанската стабилизација, треба да поседува карактеристики на долгорочност. Штедењето по пат на осигурување живот тоа го поседува, што упатува на констатација дека осигурувањето на животот крие мошне значајни потенцијални резерви за порастот на понудата на најквалитетни финансиски средства, како извор на понуда на најдолгорочни средства. Така, на пример, ако се има предвид дека математичката резерва расте од година во година за во 1983 година да ја достигне бројката од 15.971⁴⁾ милиони динари, а во 1984 година ниво од 20.939 милиони динари, што во наши сегашни прилики на оскудност од средства претставува, сепак, мошне значаен елемент. Тие одиграа определена улога во зголемувањето на кредитниот потенцијал во земјата. Во 1983 година износот на средствата на математичката резерва од осигурување живот претставуваше 1,55% од бруто-инвестициите во СФРЈ, односно 0,4% од општествениот производ на СФРЈ.

Во контекстот на сето тоа треба да се нагласи дека во научните и во стручните кругови од оваа област владее верување и сознание, дека вламуенот и движењето на штедењето на населението, во облик банкарски штедни влогови и осигурување живот, секогаш се еден од посредните показатели за состојбата на националната економија, стабилноста на пазарот и општата доверба во стопанството и во неговата иднина, па и во националната валута и нејзината куповна сила. Осигурувањето на животот, како посложен вид потрошувачка, може да се користи за општествена репродукција, за финансирање разни инвестиции на организациите на здружен труд, со што се придонесува до зголемување на општествениот производ и

¹⁾ Д-р Милутин Кировиќ: Монетарно - кредитни систем, Савремена администрација, Београд, 1976 год. стр. 113.

²⁾ Д-р Асим Страњак: „Штедна граѓана и банке“. Подузеће банка, бр. 4, 1982 г. стр. 21

³⁾ Д-р Милутин Кировиќ, цит. дело, страница 114.

⁴⁾ СГУ, 1985 год. стр. 208.

на доходот на работните луѓе, а со тоа и на нивниот стандард, како и за урамнотежување на стоковно - паричните фондови. Тргувајќи од тие причини, здружениот труд, како и општеството, се заинтересирани за развој и унапредување на штедењето на работните луѓе и на граѓаните по пат на осигурување на животот, и во тој правец преку разни мерки да го стимулираат штедењето. Или, со други зборови, основна задача на општеството односно органите на општествената заедница на сите нивоа е, со своите законски прописи и одлуки, да ја помогнат организацијата и развојот на осигурувањето на животот во масовни размери, бидејќи во такви размери се можни саканите ефекти. Меѓутоа развојот на осигурувањето на животот, што, секако, значи и повеќе собирање средства, се оневозможува и со некои системски решенија.

Во прв план доаѓа нерешено прашањето за адекватноста на пласманот на средствата од осигурување живот со кои би се обезбедила заштита на реалните вредности на вложените средства во осигурување живот. Едно од централните и витални прашања за перспективниот забрзан развој на осигурување живот, денес, во услови на нагласена инфлација и силно обезвреднување реалната вредност на вложените средства, е како да се совладаат дестимулативните фактори и истите се претворат во детерминанти на идниот развој на осигурување живот. На тоа Општеството треба да посвети многу повеќе внимание. За да се стимулира осигурувањето живот треба да се обезбеди камата на средствата, од овој вид осигурување, која би била повисока од каматата на динарските штедни влогови на граѓаните, зошто осигурување живот претставува долгогодишно штедење и далеку поквалитетно штедење.

Општествено - економско значење на средствата на премиска резерва од осигурување живот

Осигурувањето на животот поседува двојна задача и вредност. Тоа значи осигурување живот покрај осигурување во потесната смисла на зборот - материјална заштита од штетните последици на веќе настанатите ризици. Истовремено, претставува дисциплинирано, континуирано, стабилно и долгорочно штедење. Осигурувањето на животот се јавува како една

форма на мобилизација на тезаурираниот дел на готови пари кај населението.

Според своето битие, овој вид осигурување вклучува хуманитарни и економски димензии.

Во досегашната практика кај нас, на осигурувањето живот му е обрнато повеќе внимание од хуманитарен аспект отколку од економски, и покрај тоа што тој редослед на приоритетност треба да биде обратен. Значењето на математичката резерва во осигурувањето животот, како еден од основните облици на финансиска актива на населението, од економска гледна точка е дотолку важна што станува погоден извор за финансирање на оние инвестиции вложувања, кои бараат многу долги рокови на враќање на средствата. Со оглед на тоа што овие средства се квалитетни, долгорочни, трајни и дисциплинирани, поради редовните месечни уплати, а преку рационално користење, може со поголема сигурност да се планира како фактор на стопанскиот развој и на стабилизацијата. Премиската резерва од една страна претставува солиден извор за финансирање на проширената репродукција, трајни обртни средства, инвестиции и слично, што во еден определен период доведува до посредно и непосредно подобрување на стандардот како и отворање перспектива за поголема вработеност.

Доколку овој вид на штедење (осигурување живот) не би се слевал во вкупниот фонд на општествената акумулација, за толку би бил реално помал обемот на вкупните општествени инвестиции.

Меѓутоа, доколку тој обем инвестиции би сакале да се изврши без погоре наведениот вид штедење и доколку неговото извршување се исполни преку дефицитарно финансирање, т.е. по пат на спроведување мерки на т.н. присилно штедење, во суштина би значело зголемување на стоковните цени сè дотогаш додека не се изврши номинално израмнување на вкупното општествено штедење и на вкупните општествени инвестиции. Или, со други зборови, тоа би значело нестабилен стопански развој, наместо стабилен, со сите познати негативни импликации.

Фактори што ја детерминираат големината на премиската резерва во осигурувањето на животот

Меѓу бројните фактори што дејствуваат врз обемот и движењето на премиската

резерва, во економската литература се истакнуваат особено следниве:⁵⁾

- висината на националниот доход на земјата, односно висината на личните доходи и нивото на животниот стандард;
- развиеноста на социјалното осигурување во земјата;
- стабилноста на домашната валута;
- степенот и обемот на вработеноста, старосната структура, семејната состојба, како и останатите економски односно економско - демографски детерминанти.

Степенот на развиеноста на осигурувањето на животот е во директна врска со висината на националниот доход.⁶⁾ Колку што е повисоко нивото на националниот доход, толку повеќе е развиено осигурувањето на животот. Тоа значи дека висината на расположивиот личен доход е најрелевантна детерминанта за осигурување на животот. За меѓузависноста меѓу висината на вкупните примања на секторот население и штедење, М-р Антун Јурман, врз база на извршените истражувања, истакнува: „... порастот на штедењето зависи од општествениот производ и однеговата распределба, посебно за оној дел што ги сочинува примањата на населението.“⁷⁾

Во поглед на можностите за развојот на осигурувањето на животот, а во контекстот на перспективите што ги нуди порастот на националниот доход, со право можеме да тврдиме дека потребата од осигурување живот станува сè понагласена и има тенденција на постојан растеж, што упатува на фактот дека за „заситеност“ на осигурувањето нема место. Своевидно влијание вз осигурувањето на лица, особено на осигурувањето живот, има развиеноста на социјалното осигурување. Во економската теорија на осигурувањето владее мислење дека постои голема меѓузависност помеѓу осигурувањето на лица и социјалното осигурување, што доведува до тоа институцијата-социјално осигурување да го стеснува просторот за развој на договорното осигурување на лица (живот)⁸⁾ Меѓутоа и покрај ова сфаќање и некои другивидувања, овде треба да се нагласи дека во економската литература сепак преовладува мислењето дека постои полно општествено оправдување и потреба од паралелно развивање на двата вида осигурување.

Со оглед на очекуваниот развој на животниот стандард врз основа на сè повисокиот степен на развиеност на стопанството, и покрај високото ниво на развие-

ност на социјалното осигурување што би ги задоволilo сите потреби за осигурување, сепак би имало доволен простор и за постојан развој на индивидуалното осигурување живот.

Нивото на развиеноста на осигурувањето на животот и перспективите за уште повисок степен на развиеност на овој вид осигурување, секако, зависи и од стабилноста на домашната валута.

Ако се има предвид фактот дека договорните рокови кај осигурувањето на животот се прилично долги (обично 10 години и повеќе), дејството на инфлацијата, како израз на монетарната нестабилност, доаѓа до полн израз. Поради тоа, во периодите на нагласени тенденции на инфлационите движења доаѓа до намалување на интересот за осигурување на животот, до висок степен на ерозивност и во постојаниот портфел во осигурувањето на животот, во смисла на осигурување на постојните осигурувања по пат на т.н. откуп.

Одржување на реалната вредност на средствата на математичката резерва

Во услови на силно нагласената инфлација кај нас, особено во последниве неколку години, се наметнува прашањето како да се сочува реалната вредност на математичката резерва од осигурувањето на животот, која се држи во паричен (кредитен) облик. Ова прашање се поставува не само пред осигурувачот туку и пред вкупната општествена заедница. Во земјите со развиен „капитал - однос“, средствата на математичката резерва се пласираат во недвижности, а само мал дел од ликвидната актива се држи во пласмани кај банките. На тој начин не само што не се намалуваат овие резерви туку реалната

⁵⁾ Д-р Радмила Трифуновиќ: Осигурање као фактор привредне стабилности. Шид. 1979 г. стр. 180 и А. Тасиќ: Осигурање лица посебно осигурање живота, у нашим садашњим условима“, Трогир, 1975 г. Симпозијски реферат.

⁶⁾ Коэффициент на корелација меѓу БИП и премијата за осигурув. живот за период 1958-1968 г. за следните земји: САД, Холандија, Франција, Швајцарија, В. Британија, Италија, СР Германија, Белгија, Шведска и Југославија.

⁷⁾ М-р Антун Јурман: Корелација друштвеног производа, примања и штедње становништва у Југославији. Подузеће Банка, бр. 9, 1981 г. Загреб, стр. 19.

⁸⁾ Антоније Тасиќ: осигурање лица, посебно осигурање живота у нашим садашњим условима, 1975 год. Симпозијски реферат, Трогир, страна 11.

вредност им расте, или во неповолен случај останува „неразјадена“.

Сè повеќе и сè почесто во отстранувањето на штетните дејства на инфлацијата врз премиските резерви од осигурувањето на животот, поради долгите договорни рокови, решението на Запад (во развиените земји) го бараат во примената на т.н. индексна клаузула (клаузула индекс на чинење на животот — Cost of Living INDEX — COLI)

Идејата за индексација се разви врз основа на сознанието дека постојаното опаѓање на куповната сила на парите предизвикува опаѓање на реалната вредност на штедењето, посебно на штедењето по пат на осигурување на животот.

Индексацијата на штедењето се состои во сведување на номиналните заштеди на реални вредности, со помош на индексни броеви. Индексната клаузула е применета во Унгарија, Финска, Франција, Германија и во некои други европски земји.⁹⁾

Во сегашни услови стануваат сè поактуелни нагласеното високо обезвреднување на паричните побарувања кај нас, валоризацијата на математичката резерва од осигурувањето на животот и воопшто валоризацијата на паричните побарувања, односно пласмани. Негативното дејство на инфлацијата го погодува, пред сè, осигурувањето живот.

Поради тоа, потребно е преземање мерки во областа на регулирањето на каматните стапки, во смисла на заменување на досегашната практика на номинални каматни стапки со реална каматна норма. Реалната каматна норма подразбира нужно вградување на антиципирана инфлација и тоа како во пасивната, така и во активната камата.

Вкаматувањето на средствата на математичката резерва од осигурувањето на животот со реални каматни стапки што би имале вградена планирана стапка на инфлација, кое ќе влијае стимулативно врз граѓаните во прифаќањето и во склучувањето нови осигурувања на животот и би придонело за забрзан развој на оваа гранка на осигурување, а во исто време и од зголемување на премиската резерва.

Отпука произлегува дека, доколку односот меѓу каматната стапка и стапката на инфлација не се реши на задоволителен начин (во смисла на вградување на стапката на инфлацијата во каматната стапка со која се вкаматуваат средствата од матема-

тичката премиска резерва), тој послимитирачки фактор во развојот на овој вид осигурување. Во теоретските расправи во бројни материјали се застапува становиштето и барањето¹⁰⁾, што се сосема оправдани, дека е неопходно создавање поповолни услови за развој на договореното штедење (премиско штедење од осигурување на животот) во однос на останатите форми на штедење на населението. Дури и кога од определени причини се води политика на негативна реална каматна стапка на штедните влогови на граѓаните во целина, договореното штедење би требало да биде изземено од таквата политика. Она што би било минимум гаранција е нулта реална каматна стапка на овој вид штедење, а тоа би значело да се исплатува компензаторна камата во висина на разликата меѓу стапката на инфлацијата и редовната номинална каматна стапка.

Од ова произлегува заклучокот дека правото на обештетување е неоспорно. Меѓутоа, се поставува прашање од кои извори да се изврши тоа обештетување.

Ако се бараат тие извори, практиката ни предочува решение, кое е спроведено за време општествената и стопанската реформа, од 1965 година. Имено, општествената заедница обезбеди во тоа време девалвационен надоместок: за штедните влогови, за математичката резерва од осигурување на живот и за обврзниците на заем 23%, што придонесе до стимулативно дејство врз штедачите.¹¹⁾

За илустрација за тоа колку е сочувана вредноста на средствата на премиската резерва од осигурувањето на живот кај нас, го презентираме прегледот со податоци за периодот 1971 - 1981 година, кои се однесуваат на висината на пресметаните камати на средствата од осигурување на живот и на стапката на инфлацијата.¹²⁾

⁹⁾ Финска е една од првите земји, која по Втората светска војна врз основа на индексот на трошоци и индексот на цени на големо стекна големо искуство со широката примена на индексната клаузула. (М. Вучковиќ, Савремени проблеми монетарне теорије и политике, Научна књига, Београд, 1980 стр. 27).

¹⁰⁾ Д-р Милутин Кирковиќ, цит. дело, страница 114

¹¹⁾ Покрај тоа, сведоци сме за негативните ефекти на монетарните власти, кои во проектите за девалвација за 1971 и 1980 година не вклучиле пропорционално обештетување за погоре споменатите штедачи.

¹²⁾ Радомир Лазаревиќ: Ликвидност, солвентност пословања, заедница осигурања и заедница реосигурања, Осигурање и привреда, Загреб, број 1 - 2/1983 г. стр. 24.

Преглед број 1.

Движењето на просечните каматни стапки на вкатување на средствата од осигурување на животот и стапките на инфлацијата за периодот 1971 - 1981 година.

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Просек кам. %	8.3	6.6	6.8	7.1	6.9	7.4	7.2	7.0	7.3	7.1	7.5
Стапка на инфлација	16.0	17.0	20.0	21.0	24.0	14.0	15.0	14.0	20.0	30.0	41.0
Разлика	-7.7	-10.4	13.2	13.9	17.1	-6.6	-7.8	-7.0	-12.7	-22.9	-33.5

Од податоците во прегледов се воочува дека реалната каматна стапка, во предметниов период според која се вршеше вкатување на средствата од осигурување на животот, беше постојано во зоната на негативни каматни стапки и тоа во распонот од -6.6 до -33.5; што зборува за трајна тенденција на обезвреднување на овие средства, во тој период. Во годините што сле-

деа по тој период состојбата во ништо не се измени, напротив, под дејство на високите инфлациони стапки и на релативно ниските каматни стапки на вкатување на пласманите на премиската резерва од осигурување на животот дојде дури до влошување и до натамошно обезвреднување на средствата од осигурувањето на животот.